

29. СлРЯ XI–XVII : Словарь русского языка XI–XVII вв. – М., 1980. – Т. VII; 1982. – Т. IX.
30. Ср. : Срезневский И. И. Словарь древнерусского языка : в 3 т. / Измаил Иванович Срезневский. – М., 1989. – Т. III.
31. СРС : Словацко-русский словарь. – М.; Братислава, 1976.
32. СтСл. : Старославянский словарь. – М., 1999.
33. СУМ : Словник української мови : в 11 т. – К., 1973. – Т. IV.
34. ТСБМ : Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : в 5 т. – Мінск, 1979. – Т. III.
35. Ф. : Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / Макс Фасмер. – М., 1986–1987.
36. ЧРС : Чешско-русский словарь : в 2 т. – М., 1973. – Т. I.
37. ЧтБГ : Чтение о Борисе и Глебе, написанное Нестором в к. XI в., по сп. “Сильвестровского сборника” XIV в. // Срезневский И. И. Сказания о святых Борисе и Глебе. – СПб., 1860. – С. 1–56.
38. ЭССЯ : Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. – М., 1983. – Т. III; 1994. – Т. XXI.
39. SRS : Kotnik J. Slovensko-ruski slovar. – Ljubljana, 1967.

ТИПОЛОГІЯ ЕКЗИСТЕНЦІОНАЛЬНОГО ГЕТЕРОСТЕРЕОТИПУ

МИХАЙЛЕНКО В. В.

Буковинська державна фінансова академія

Культурні схеми та їхнє використання при породженні дискурсу в міжкультурному просторі важливі передумови для міжкультурної комунікації [1, с. 30–45]. Культура виступає складовою мови, а мова розвивається у соціумі і разом із соціумом. Сучасна лінгвокультурологія виділяє культурні стереотипи – автостереотипи (уявлення про представників своєї етнічної групи) та гетеростереотипи (уявлення про представників інших етнічних груп), – які складають лінгвоетнокультурну компетенцію індивідуума та суспільства [8, с. 287–292]. Культурні концепти притаманні мові, а її структура у свою чергу містить специфічні риси культури на лексичному та граматичному рівнях. Зазвичай, лексичні засоби вираження культурних концептів найбільш вивчені, у той час як граматичні засоби, наприклад, синтаксичне ядро з дієсловом “бути” у структурі речення, залишаються поза увагою дослідників.

Мета статті – виокремити семантику дієслова “бути” в синтаксичному ядрі речення для подальшого визначення кореляції семантики дієслова та семантики предикатива (прикметника, прислівника, прийменника та іменника) та реконструкції концептосфери “буття” в англійській, французькій та українській мовах. Для цього доцільно провести компонентний аналіз лексичного значення англійського дієслова “to be”, французького дієслова “être” та українського дієслова “бути”, що дасть змогу виокремити спільні (гетеростереотипи) та диференційні (автостереотипи) риси. Основними гіпотезами для даного дослідження виступають такі: знання культури можна представити певними скриптами, фреймами, схемами та ін. [Палмер]; культурні схеми знаходяться на глибинному рівні породження та інтерпретації дискурсу і таким чином забезпечують взаємодію його структур; культурні схеми проявляються через

вибір лінгвістичних засобів, формуючих дискурс.

Мова виступає часткою культури і в одночас культура є частиною мови. Отже вони представляють єдність, хоча деякі науковці вважають їх двома різними єдностями, які не мають впливу одна на одну. Сучасний напрям у лінгвістиці – когнітивний – підходить до мовних фактів як до артефактів досвіду людини, що вказує на зв'язок мови і культури. А. М. Кузнецов [4, с. 68–100] виокремив лексико-семантичні варіанти дієслова “to be” в англійській мові, проте він був далекий від формування фрагменту концептосфери “буття”. Парадигма цього дієслова описана в нашій попередній роботі [6, с. 29–31]. Заслугує на увагу спроба “синтаксизації” концептосфери “буття” в раннянглійській картині світу М. В. Полховської за допомогою структури “there is” [7, с. 184–188].

Зупинимося на компонентній структурі значення лексеми “бути” в зазначених мовах. Під компонентним аналізом М. П. Кочерган розуміє виокремлення мінімальних семантичних складників лексеми, диференціальних ознак [3, с. 223]. Застосування компонентного аналізу для дослідження значення є одним з ефективних засобів виявлення тих окремих сторін значення, які найбільш повно виражають його сутність, виокремлюючи її від сутностей інших значень. Метод компонентного аналізу, як зазначає В. Левицький, передбачає не лише мисленнєве розчеплення об'єктів на частини, але й їх синтез [5]. При цьому синтез здійснюється на новому, більш високому рівні пізнання, в результаті чого встановлюється структура об'єкта, приховані риси до початку аналізу, що відображають специфіку цього об'єкта.

Об'єктом дослідження є семантичне вираження концепту “буття” в синтаксичному ядрі речення англійської, французької та української мов. Граматика мови визначає набір параметрів, до яких звертається мовець у процесі породження дискурсу. Зазначені параметри різняться від мови до мови. Серед компонентів англійської лексеми “to be” на початковому етапі аналізу необхідно виокремити основні та периферійні. За допомогою дефініцій 5 тлумачних словників (*Oxford Advanced Learner's*, *Webster*, *Farlex dictionary*, *Wordsmyth dictionary*, and *Cambridge*) ми отримали 18 компонентів, що складають семантичну структуру лексеми (Таблиця 1).

Таблиця 1

**Компонентна структура лексичного значення дієслова “to be”
в сучасній англійській мові**

№	Компонент	Chambers 20 th c. dictionary	Webster	Oxford	Words myth	Free online
1	to exist; to be present	+	+	+	+	+
2	to be located; to be in a place	–	+	+	+	+
3	to happen at a time or in a place	–	+	+	+	+
4	to remain in a place	–	–	+	+	–
5	to attend an event; to be present in a place	–	+	+	+	+
6	to visit or call	–	–	+	+	+
7	be identical to; be someone or	–	+	–	–	+

	something					
8	form or compose	–	+	–	–	–
9	work in a specific place, with a specific subject, or in a specific function	–	+	–	–	–
10	represent, as of a character on stage	–	+	–	–	–
11	spend or use time	–	–	–	+	–
12	have life, be alive	–	+	+	–	+
13	to remain unmolested, undisturbed, or uninterrupted	–	+	+	–	+
14	be priced at	–	+	+	–	–
15	to have a specified significance	–	–	–	+	+
16	to belong to a specified class or group	–	–	–	–	+
17	to seem to consist or be made of	–	–	–	–	+
18	to belong, befall	–	–	–	–	+

Таблиця свідчить, що не всі лексеми трапляються у кожному із словників, що свідчить про різну важливість та частотність того чи іншого компонента лексичного значення “*to be*” в системі англійської мови. Зокрема лексему *exist*; “*be present*” можна назвати домінуючим, оскільки вона зареєстрована у кожному із зазначених словників. Згідно з теорією поля Г. Іпсена, ядром семантичного поля може виступати лексема “*to be*”. Лексеми *be located*; *be in a place* та *happen at a time or in a place* зустрічаються лише в чотирьох дефініціях та складають першу периферію. У трьох словникових дефініціях знаходимо лексеми *attend an event*; *be present in a place*; *be identical to*; *be someone or something* та *have life, be alive*. Вони утворюють відповідно другу периферію “*to be*”. Третю периферію складають лексеми *to visit or call*; *spend or use time*, *remain unmolested, undisturbed, or uninterrupted*, *have a specified significance*, що зустрічаються лише у двох дефініціях. Лише по одному разу знаходимо лексеми *remain in a place*, *form or compose*, *represent, as of a character on stage*, *be priced at*, *belong to a specified class or group*, *seem to consist or be made of* та *belong*; *befall*, що утворюють четверту периферію.

Кожна виокремлена лексема може слугувати диференціальною ознакою поля і мати свої синонімічні ряди. У системі англійської мови синонімічний ряд лексеми “*to be*” включає: (1) *exist, live, be alive, have being, breathe, respire, prevail, obtain, inhere, seem, appear, look*; (2) *occur, happen, take place, come to pass, come about, crop up, spring up, arise, develop, hap, pass, come*; (3) *occupy, dwell, reside, inhabit, be located, be situated*; (4) *remain, stay, last, continue, stand, endure, abide, survive, persist*; (5) *attend, follow, escort, accompany, befall, betide, bechance*.

Одержані результати компонентного аналізу англійської лексеми “*to be*” слугують основою для подальшого зіставного аналізу лексеми “*être*” у французькій та лексеми “бути” в українській мовах.

Це дає змогу порівняти систему вираження концепту в англійській, французькій та українській мовах, адже в концептуальній сфері різних народів

можна знайти набагато більше подібностей, ніж у мовній сфері. Таблиця свідчить, що не всі лексеми трапляються у кожному із словників, що свідчить про різну важливість та частотність того чи іншого компонента лексичного значення “to be” в системі англійської мови. Зокрема лексеми *exist*; “*be present*” можна назвати домінуючим, оскільки вона зареєстрована у кожному із зазначених словників. Згідно з теорією поля Г. Іпсена, ядром семантичного поля може виступати лексема “to be”. Лексеми *be located*; *be in a place* та *happen at a time or in a place* зустрічаються лише в чотирьох дефініціях та складають першу периферію. У трьох словникових дефініціях знаходимо лексеми *attend an event*; *be present in a place*; *be identical to*; *be someone or something* та *have life, be alive*. Вони утворюють відповідно другу периферію “to be”.

Третю периферію складають лексеми *to visit or call*; *spend or use time*, *remain unmolested, undisturbed, or uninterrupted*, *have a specified significance*, що зустрічаються лише у двох дефініціях. Лише по одному разу знаходимо лексеми *remain in a place, form or compose, represent, as of a character on stage, be priced at, belong to a specified class or group, seem to consist or be made of* та *belong*; *befall*, що утворюють четверту периферію. Кожна виокремлена лексема може слугувати диференціальною ознакою поля і мати свої синонімічні ряди. У системі англійської мови синонімічний ряд лексеми “to be” включає: (1) *exist, live, be alive, have being, breathe, respire, prevail, obtain, inhere, seem, appear, look*; (2) *occur, happen, take place, come to pass, come about, crop up, spring up, arise, develop, hap, pass, come*; (3) *occupy, dwell, reside, inhabit, be located, be situated*; (4) *remain, stay, last, continue, stand, endure, abide, survive, persist*; (5) *attend, follow, escort, accompany, befall, betide, bechance*. Одержані результати компонентного аналізу англійської лексеми “to be” слугують основою для подальшого зіставного аналізу лексеми “être” у французькій та лексеми “бути” в українській мовах. Це дає змогу порівняти систему вираження концепту в англійській, французькій та українській мовах, адже в концептуальній сфері різних народів можна знайти набагато більше подібностей, ніж у мовній сфері. Семантика французького дієслова “être” представлена таким чином: (1) *il sert en général à attribuer à quelqu'un ou à quelque chose une qualité, un état, etc.*; (2) *avoir l'existence réelle (exister)*; (3) *se dit quelquefois pour exprimer la réalité, par opposition à l'apparence*; (4) *se trouver en un lieu*; (5) *construit avec la préposition à, exprime en particulier l'appartenance, la dépendance*; (6) *construit avec la préposition de, indique le rapport de l'effet à la cause, l'origine, l'extraction*; (7) *terme de généalogie. Être du trois au quatre, du cinq au quatre avec quelqu'un, être dans un degré de parenté tel que les deux personnes dont il s'agit, appartenant à deux branches différentes, aient un bisaïeul, un trisaïeul commu*. Лексема “avoir l'existence (exister)” виступає домінуючою, а решта (*attribuer à quelqu'un ou à quelque chose une qualité, un état; exprimer la réalité, par opposition à l'apparence; se trouver en un lieu* etc.) – периферійними. Відповідно, на цій основі можна побудувати семантичну структуру лексеми “être”. Перевіримо цього припущення за допомогою компонентного аналізу. У тлумачних словниках французької мови (Dico-définitions: le dictionnaire des définitions et des synonymes, Linternaute, Dictionnaire de l'Académie Française 8ème édition,

Larousse, Mediadico, Dictionnaire Sensagent) виділено наступні лексеми, що складають семантику дієслівної лексеми “être” (Таблиця 2).

Так, у словнику “L’Internaute” наведені такі лексеми: *exister; avoir une réalité; indique l'appartenance, la date, le moment*. У словнику “Dictionnaire de l’Académie Française, 8ème édition” поряд зі спільним *exister* виділено компоненти: *se trouver dans telle ou telle situation, vivre en général*. Словник “Larousse” виділяє тільки одну сему: “*Sans attribut ni complément indique l'existence d'une personne, la réalité ou la vérité d'une chose*”.

Словник “Mediadico” додає компонент *appartenir à*. У словнику “Dictionnaire. Sensagen” наведено такий набір лексем: *jouer un rôle dans une représentation artistique; se mettre dans la peau d'un personnage; avoir une existence; avoir telle caractéristique (ex. le sang est rouge, le feu est chaud)*. Як бачимо, домінуючою лексемою є *exister, avoir l'existence*, оскільки зустрічається в кожному з указаних словників. Лексеми *se trouver dans telle ou telle situation, se trouver en un lieu* зустрічаються тільки у двох дефініціях і складають першу периферію. Лексеми *avoir une réalité; indique l'appartenance, la date, le moment; vivre en général; indique l'existence d'une personne, la réalité ou la vérité d'une chose; appartenir à; jouer un rôle dans une représentation artistique; se mettre dans la peau d'un personnage; avoir telle caractéristique; exprimer la réalité, par opposition à l'apparence; terme de généalogie* зустрічаються по одному разу і відповідно утворюють другу периферію. Кожна виокремлена лексема може слугувати диференційною ознакою поля і мати свої синонімічні ряди. В системі французької мови лексема “être” включає: (1) *accomplir – achever – aller – appartenir – avoir – avoir l'existence – consister – constituer – demeurer – dénoter – devenir – équivaloir – être au monde – être équivalent – être posé – exister – faire – figurer – former – incarner – loger – occuper une certaine position. – régner – représenter – s'élever – se comporter – se montrer – se porter – se rencontrer – se révéler – se sentir – se tenir – se trouver – se voir – signaler – signifier – subsister – suggérer – vivre – y avoir – incarner un personnage*; (2) *exister: vivre, subsister; consister en: constituer, représenter, appartenir; aller: se porter; avoir lieu: se trouver, exister, se produire, se voir, se rencontrer, se présenter*.

Таблиця 2

Компонентна структура лексичного значення дієслова “être” в сучасній французькій мові

№	Компонент	Dico- defini- tions	Linter- naute	Académi e 8 éd.	Larousse	Media- dico	Dict.Sens agent
1	exister, avoir l'existence	+	+	+	+	+	+
2	avoir une réalité	–	+	–	–	–	–
3	indique l'appartenance, la date, le moment	–	+	–	–	–	–
4	se trouver dans telle ou telle situation	–	–	+	–	+	–
5	vivre en général	–	–	+	–	–	–
6	indique l'existence d'une	–	–	–	+	–	–

	personne, la réalité ou la vérité d'une chose						
7	appartenir à	-	-	-	-	+	-
8	jouer un rôle dans une représentation artistique; se mettre dans la peau d'un personnage	-	-	-	-	-	+
9	avoir telle caractéristique	-	-	-	-	-	+
10	exprimer la réalité, par opposition à l'apparence	+	-	-	-	-	-
11	se trouver en un lieu	+	-	-	-	+	-
12	terme de généalogie	+	-	-	-	-	-

У системі української мови можна виділити такі синонімічні ряди лексеми “бути”: (1) бути, існувати, фігурувати, побутувати, жити, бувати, стояти; (2) матися, бувати (про тимчасову неодноразову наявність); водитися, не вибувати, не виводитися, не переводитися; (3) перебувати, знаходитися, витати, бувати (про тимчасове неодноразове перебування); пробувати, пропадати; (4) перебувати, знаходитися, бувати (про неодноразове перебування); пробувати; (5) бути (про те, що неодмінно трапиться, настане), не минути, не втекти; (6) становити, становити собою.

Як бачимо, синонімічні ряди дієслівних лексем “to be”, “être”, “бути” в англійській, французькій та українській мовах не збігаються. Зокрема, у кожній із зазначених мов зустрічаються компоненти, відсутні в інших. Наприклад, у семантичній структурі лексеми “be” знаходимо компоненти: *breathe, respire, prevail, obtain, inhere, seem, appear, look; occur, happen, take place, come to pass, come about, crop up, spring up, arise, develop, hap, pass, come; remain, stay, last, continue, stand, endure, abide, survive, persist; attend, follow, escort, accompany, befall, betide, bechance.*

Семантична структура французької лексеми “être” включає компоненти: *accomplir, achever, aller, appartenir, avoir, consister, constituer, demeurer, dénoter, devenir, équivaloir, être au monde, être équivalent, être posé, faire, figurer, former, incarner, loger, occuper une certaine position; régner, représenter, s'élever, se comporter, se montrer, se porter, se rencontrer, se révéler, se sentir, se tenir, se voir, signaler, signifier, subsister, suggérer, y avoir, incarner un personnage.* Спільними ж у трьох мовах є лише компоненти *exist, live, be alive* та *be located, be situated*, які відповідають французьким *exister, avoir l'existence, vivre, se trouver* та українським *бути, існувати* та *перебувати, знаходитися*. У французькій та англійській мовах спільним є компонент *take place* та *avoir lieu*. У цих двох мовах вживання дієслова “бути” обов’язкове на відміну від української мови.

Аналіз репрезентації одного і того ж концепту в трьох мовах дає змогу виявити національну специфіку англійської, французької та української мовних систем. Концепт “буття” представлений центральною лексемою “об’єктивна реальність”, що існує незалежно від нашої свідомості (матерія, природа) та трьома периферійними лексемами: “сукупність умов матеріального життя суспільства”; “життя, існування”; “перебування” [Словник української мови /

уклад. І. К. Білодід, А. А. Бурячок та ін.]. Різниця полягає в рівнях узагальненості репрезентації концепту в англійській, французькій та українській мовах, у кількості і наборі лексем, які представляють концепт, у рівні абстракції вираження концепту в даних мовах. Опис гетерестереотипу потребує подальшого дослідження на рівні семантизації різними засобами та його верифікацію в структурі дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – М. : Рус. слов., 1996. – С. 30–45.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / Іван Романович Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 224 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Вид. центр Академія (Альма-матер), 2002. – 368 с.
4. Кузнецов А. М. Глагол to be и его лексико-семантические эквиваленты / А. М. Кузнецов // Категории бытия и обладания в языке. – М. : Наука, 1977. – С. 68–100.
5. Левицький В. В. Семасиология / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница : Нова книга, 1997. – 512 с.
6. Михайленко В. В. Про первинне дієслово “to be” / В. В. Михайленко // Наука і освіта – 2002. – Т. 3. Філологія / За заг. ред. Шепеляв Ю. О. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2002. – С. 29–31.
7. Полховська М. В. Засоби вираження категоріального значення буття в ранньоновоанглійській мові / М. В. Полховська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка (28). – Житомир : ЖДУ, 2006. – С. 184–188.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 711 с.

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В НОМІНАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТИНИ

ОГОРОДНИК О. О.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Вважається, що кожній культурно-національній спільноті належать індивідуальні сталі уявлення про навколишній світ і форми мовленнєвої поведінки (етнопсихологія), які виражаються в системі стереотипів, образів, порівнянь і кінетичних засобів, в організації мовленнєвої діяльності носіїв цієї мови.

Національно-мовна картина світу – це зафіксоване в лексиці відповідної мови специфічне бачення (тобто логічне осмислення, відчуження й оцінювання) реального світу й усього, що привноситься в нього людською свідомістю [5]. Вивчення національно-мовної картини світу є одним з *актуальних* напрямів сучасного мовознавства, оскільки, з одного боку, існують сталі національні стереотипи та мовні реалії, що відображають світосприйняття носіїв окремо взятого мовного соціуму; з іншого боку, процеси всесвітньої глобалізації сприяють культурному зближенню й інтеграції мов і неминуче приводять до